

Metoder och principer i terminologiarbetet

Metoder och principer i terminologiarbetet

Spri rapport 481

HÄLSO- OCH SJUKVÅRDENS UTVECKLINGSINSTITUT

Spri, som är ett fristående utvecklingsinstitut, arbetar för att förbättra hälso- och sjukvården.

Arbetet syftar till att utveckla sjukvårdens kvalitet, ta fram metoder för effektivare resursutnyttjande och underlätta utbytet av information mellan olika vårdenheter.

Våra projekt engagerar flera tusen anställda inom vården och vi samarbetar med universitet och högskolor – såväl nationellt som internationellt.

Spris bibliotek och förlag är centrala kunskapskällor.

Spri har cirka 100 anställda och finansieras av staten och sjukvårdshuvudmännen.

Spri omsätter cirka 90 miljoner kronor.

Spris bibliotek och utredningsbank är ett nationellt bibliotek inom hälso- och sjukvårdsområdet.

Sök i våra databaser Euroethics, LOKAT, Patrix, Spriline®, Spriline® Kalender, Spriline® Projekt, Svenskt medicinskt fönster och WHOLIS.

Spris förlag har en omfattande utgivning.

Fråga efter vår Förlagskatalog – en samlad förteckning.

Kontakta Spris förlagstjänst,

tfn 08-702 46 90 (9.00–15.00), fax 08-702 47 00, e-post forlag@spri.se.

Abonnera på Spri Informerar – åtta nr/år, gratis.

Postadress: Box 70487, 107 26 Stockholm

Besöksadress: Hornsgatan 20

Tfn 08-702 46 00 Fax 08-702 47 99

<http://www.spri.se>

e-post spri@spri.se

© Spri och TNC, 1999

För ytterligare information, kontakta *Ulla Gerdin*, Spri,
tfn 08-702 46 36, fax 08-702 47 99, e-post ulla.gerdin@spri.se eller
TNC, Tekniska nomenklaturcentralen, tfn 08-446 66 00, fax 08-466 66 29.

Spri rapport 481

Projekt Spriterm

Grafisk form: Julian Birbrajer

ISSN 0586-1691

Tryckeri: AB Realtryck, Stockholm 1999

Det moderna samhället kräver att den information vi använder oss av i daglig verksamhet ska kunna spridas i elektroniska informationssystem. Detta gäller i hög grad inom hälso- och sjukvården, där stor vikt läggs vid att den terminologi som används är entydig och kontrollerad så att missförstånd kan undvikas. Hälso- och sjukvårdens gemensamma termdatabas – Spriterm – är skapad för att tillfredställa dessa krav. Spriterm är en nationell resurs för bearbetning, samordning, lagring och distribution av gemensamma terminologier, klassifikationer och annat för verksamheten väsentligt informationsmaterial. Intressenter i Spriterm är hälso- och sjukvårdens olika yrkesgrupper och även källägare, myndigheter, kommuner och landsting samt leverantörer av informationssystem.

För att man ska kunna hålla bra kvalitet på sin information måste det inom varje kommun, landsting, region och myndighet finnas insikter i hur terminologiarbete bör bedrivas.

Denna rapport ger en kort introduktion i terminologiarbetets metoder och principer. Den är utarbetad av Tekniska nomenklaturcentralen (TNC) inom ramen för arbetet med att utveckla en gemensam termdatabas för hälso- och sjukvården. Innehållet bygger på de erfarenheter som TNC har samlat under sina snart 60 år av arbete med fackspråk och terminologi, bedrivet i nära kontakt med fackmän inom näringsliv, offentlig förvaltning, utbildningsväsen och massmedier.

Metoder och principer i terminologiarbetet. Spri rapport 481

1. Vad innebär effektiv kommunikation?	5
2. Vad menas med ordet terminologi?	6
3. Terminologilärans grunder	7
Centrala begrepp	7
Begreppets kännetecken	9
Begreppsrelationer och begreppssystem	9
Generiska relationer och begreppssystem	10
Partitiva relationer och begreppssystem	10
Associativa relationer och begreppssystem	11
Begreppssystem i olika språk	12
Definition	12
Definition och ordförklaring	12
Typer av definitioner	13
Termer	14
Former av termer	14
Namn	14
4. Praktiskt terminologiarbete	15
Hur går det till?	15
Stegen i ett terminologiprojekt	15
Att avgränsa och beskriva det terminologiska fältet	15
Att samla in underlagsmaterial för den terminologiska utredningen .	15
Att upprätta begreppssystem	16
Att skriva definitioner till begrepp	16
Att välja bra termer	18
Att presentera terminologisk information	19
5. Terminologiarbete – syfte och krav för olika ansvarsnivåer	21
Referenser	24

1. Vad innebär effektiv kommunikation?

Det råder ingen tvekan om att språkets viktigaste funktion är att det ska fungera som kommunikationsmedel. Ju mer utvecklat språket är, desto lättare är det för individer att kommunicera och komma överens. En förutsättning för en lyckad kommunikation inom ett fackområde är ett väl utvecklat fackspråk som duger för enhetlig och entydig beskrivning av alla aspekter av verksamhet. Den fackspråkliga kommunikationen ställer större krav på exakthet och precision än den allmänna. Det ”perfekta” fackspråket existerar dessvärre knappast i verkligheten.

De flesta ord har sin betydelse genom den tysta konvention som ligger i språkbruket. Till en viss gräns är detta otvetydigt och lätt att komma in i, men när sedan betydelserna finförgrenar sig i olika skiftningar kan missförstånden börja smyga sig in, till en början kanske omärkligt. Samma ord kan betyda olika saker för olika personer, också inom ett och samma fackområde. En annan van-

lig företeelse är att olika ord eller termer kan betyda samma sak för olika fackmän.

Ett ords betydelse är således inte alltid av naturen given. Dock kan det finnas enighet om betydelsekärnan hos ett begrepp, men de yttersta gränserna kan det råda delade meningar om. För att kunna komma överens om fackords innehåll behöver man slå fast eller fixera ordens eller termernas betydelser och göra dem konstanta så att de inte omärkligt får en annan logisk innebörd från ett tillfälle till ett annat eller i kommunikationen mellan två människor tolkas på olika sätt.

Ett fackspråks terminologi uttrycker det behov som ett fackområde har av en entydig, effektiv och rationell kommunikation. Facktermer behövs för att man ska kunna uttrycka sig noggrant inom ett visst ämnesområde och för att man ska kunna kommunicera på ett exakt sätt med andra fackmän.

2. Vad menas med ordet *terminologi*?

Själva ordet *terminologi* tillåter flera olika tolkningar. När man talar om medicinsk terminologi eller vårdterminologi, eller rymdterminologi, kan *terminologi* tolkas som en samling av ord och uttryck, som är speciellt betydelsefulla inom ett specifikt område. En *terminologi* kan således uppfattas som ett system av termer som är ett resultat av ett målriktat och konsekvent arbete, terminologiarbetet. Detta arbete innebär att man redogör för kunskaper samlade i ett fackområde genom att man inventerar fackområdets begrepp och termer, analyserar begreppsinnehåll och begreppsrelationer, definierar begrepp, rekommenderar termer och presenterar resultatet i form av t ex terminologiska ordlistor eller termbanker. Terminologiarbete har alltså ett i hög grad praktiskt syfte. Därför är det kanske just inom områden som tek-

nik och medicin som dess resultat utnyttjas så mycket.

När man talar om terminologiska principer och metoder är man inne på ett annat område, nämligen läran om hur terminologier (dvs samlingar av ord och uttryck inom ett specifikt område... enligt definitionen ovan) bildas, struktureras, utvecklas, används, och beskrivs. Denna disciplin kallas för *terminologilära*, men ofta också för *terminologi*. Termen *terminologi* är alltså tvetydig, den kan användas både som benämning för en uppsättning av termer och som synonym för *terminologilära*. För att undvika missförstånd kommer vi att i fortsättningen använda termen *terminologi* för benämning på uppsättningen av termer och termen *terminologilära* för den vetenskapliga disciplinen.

3. Terminologilärans grunder

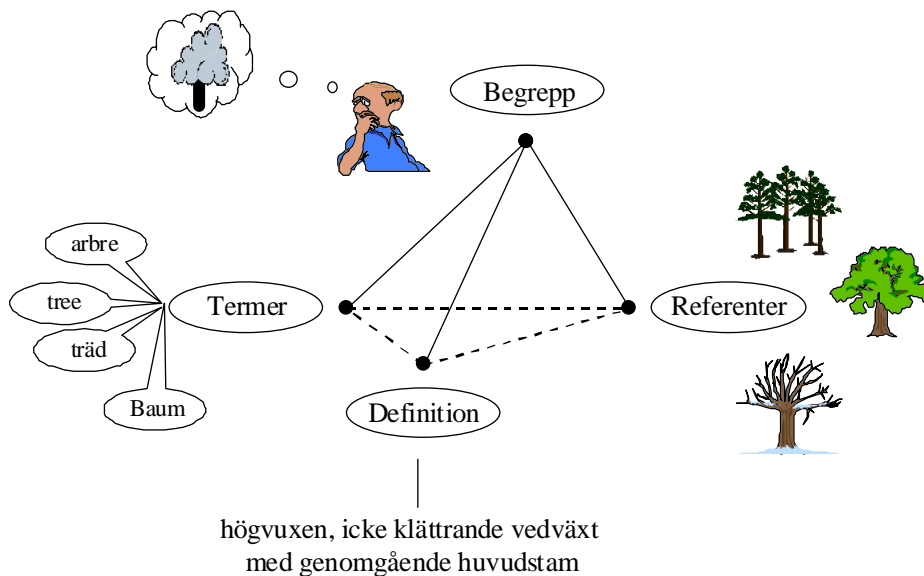
Allt terminologiarbete baseras på terminologiläran, ett tvärvetenskapligt fackområde som har inslag från bl a kunskapsteori, logik, informationsvetenskap, lingvistik (lexikologi och semantik). Man kan säga att terminologiläran kombinerar element från flera teoretiska sammanhang där man velat beskriva, strukturera och överföra kunskap.

Terminologiläran är en förhållandevis ny disciplin som har utvecklats från 1920-talet fram till i dag i takt med stigande industrialisering, specialisering och internationalisering. Teknologie doktor Eugen Wüster, en ingenjör från Österrike, anses vara en föregångsgestalt på det här området. I sin avhandling *Internationale Sprachnormung in der Technik* (1931) drog han upp riktlinjer för en allmän terminologilära. Denna teori var tänkt att gälla alla fackområden och fackspråk. Han var den första som placerade begreppet i centrum för den terminologiska analysen.

Också i Sverige var det tekniker som först intresserade sig för målet ”att få till stånd en effektiv kommunikation fackmän emellan”. Standardiserare och uppfinnare fanns bland de tekniker som tog initiativet till att *Tekniska nomenklaturcentralen* (TNC) bildades 1941, och TNCs förste föreståndare, John Wennerberg, var från början elektroingenjör. Han var dessutom både intresserad av språk och begåvad i att uttrycka sig vilket gjorde honom synnerligen väl lämpad för uppgiften. Resultatet av hans arbete är fortfarande av stor betydelse för dagens arbetsuppgifter inom TNC.

Centrala begrepp

Kärnan i terminologiläran ligger i de inbördes relationerna mellan fyra centrala begrepp, nämligen referent, begrepp, term och definition vilket kan åskådliggöras med hjälp av nedanstående tetradermodell.

Tetraedermodellen bygger på Ogdens och Richards semiotiska triangel som framställer förhållandet mellan tecken, begrepp och referent.¹ Den terminologiska modellen innehåller en dimension till, nämligen definitionen.

Referenter är företeelser i verkligheten – föremål, väsen, händelser, processer, egenskaper osv – av vilka en del är konkreta, en del abstrakta. En förutsättning för att vi ska kunna tala om denna utomspråkliga verklighet är att vi uppfattar dess olika komponenter och kategoriserar det vi uppfattar. Vi gör alltså omvärlden begriplig genom att kategorisera den. Kategoriseringen bygger på gemensamma egenskaper hos en viss mängd referenter. De gemensamma egenskaperna för t ex alla träd är vedväxt, har genomgående huvudstam osv.

Dessa gemensamma egenskaper hjälper oss att forma ett begrepp, dvs en föreställning om en grupp av referenter. Begreppen tillhör liksom referenterna den icke-språkliga världen. De är element i tänkandet som vi strukturerar den omgivande verkligheten med. Begreppet 'träd' är alltså en mental, icke-språklig föreställning om olika träd, en bild i våra tankar.

Begreppets beståndsdelar kallas för *kännetecken* och är abstraktioner av egenskaperna hos en referent eller en kategori av referenter. Begreppet definieras inom terminologiläran som en kunskapsenhet som består av en unik kombination av kännetecken. Så är begreppet 'träd' en kombination av kännetecknen: vedväxt, högvuxen, icke klättrande, med genomgående huvudstam. Mer om kännetecken finns på sid 9.

Ett begrepp som anknyter till en grupp av referenter kallas för *allmänbegrepp*, t ex 'träd', 'bord', 'händelse'. Ett begrepp som anknyter till en unik

referent kallas för *individualbegrepp*, t ex 'Jupiter' (planeten), 'Kaknästornet'.

Eftersom begreppen bara existerar i tankevärlden, måste vi ge dem benämningar när vi kommunicerar. Vi förser dem då med termer. På bilden på sid 7 är begreppet 'träd' försett med termer på olika språk: *träd* på svenska, *arbre* på franska, *Baum* på tyska, *tree* på engelska. Med termen tar vi ett steg vidare från verkligheten (referenterna), från kognitiv nivå (begreppet) in i det språkliga. En term är ett fackspråkligt ord eller uttryck för ett begrepp. Använder man termen *träd* behöver man inte ge en lång rad av kännetecken, vedväxt, högvuxen osv för att förklara sin mening. Mer om termer finns i avsnittet på sid 14.

När det är många som ska vara överens om hur en term bör användas för att kommunikationen ska fungera, är det viktigt att definiera det begrepp som termen står för. Om vi dessutom inte har den personliga kontakten, kan vi inte i kommunikationen kontrollera att vi alla talar om samma begrepp. Att komma överens om definitionen av ett begrepp brukar vara av hjälp när sådana problem ska lösas. En definition är en språkligt utformad beskrivning av ett begrepp som bygger på begreppets kännetecken och som ska avgränsa begreppet mot andra begrepp. Mer om definitioner finns i avsnittet på sid 12f.

I begreppstetraedern på bilden på sid 7 finns heldragna linjer mellan begrepp och termer, begrepp och definition, begrepp och referenter, medan det är streckade linjer mellan termer och referenter, termer och definition, definition och referenter. Dessa linjer visar att alla "förbindelser" mellan termer och referenter, termer och definition, definition och referenter sker genom begreppet, dvs begreppet finns alltid där även om ett eller flera andra "hörn" saknas. Det finns t ex ingen allmänt vedertagen term för de små pappersbitar som kommer från hålslaget (i alla fall inte på svenska). Det finns ingen referent bakom begreppet 'tomten' (i alla fall inte i de flesta vuxnas värld). Det vimlar av odefinierade begrepp också inom väl etablerade fackområden, för att inte tala om politikernas språk m m. Däremot går

¹ Följande beteckningar kommer att användas vidare i dokumentet:

- för begreppet: enkla citattecken, t ex 'träd' för begreppet bakom termen *träd*
- för termen: kursiv, t ex *träd* för termen *träd*
- för kännetecken: understrykning, t ex vedväxt.

det inte att tänka bort begreppet. Det finns alltid ett begrepp om det finns en term, en definition eller en referent.

Tetraederns fyra dimensioner hör till tre olika nivåer eller "världar": verklighetens värld där det handlar om referenter och deras egenskaper, tankevärlden där det rör sig om begrepp och deras kännetecken som återspeglar referenterna och deras egenskaper, och språkvärlden med termer som benämner begrepp samt definitioner som beskriver begrepp och som skiljer olika begrepp åt.

En förutsättning för ett bra terminologiarbete är att dessa tre nivåer hålls åtskilda. Man måste med andra ord hela tiden vara medveten om vilken värld man rör sig i. En annan viktig sak i detta sammanhang är att begreppet är utgångspunkten för allt terminologiarbete. Terminologen analyserar, strukturerar och beskriver olika fackområdets vetande genom att i första hand analysera och strukturera begrepp.

Begreppets kännetecken

Begreppet uppfattas alltså som en uppsättning kännetecken som avspeglar egenskaper hos begreppets referenter. Begreppsanalys går ut på att man identifierar alla väsentliga kännetecken hos ett begrepp och undersöker vilka referenter detta begrepp kan knytas till. Dessa två aktiviteter är knutna till varandra på så sätt att ju färre kännetecken begreppet har, desto flera referenter kan det knytas till. Om man tar t ex begreppet 'träd' som består av kännetecknen vedväxt, högvuxen, med genomgående huvudstam kan det anknytas till en stor grupp av referenter (björk, tall, rönn) osv. Läger man till ytterligare ett kännetecken, t ex har löv är det ett annat begrepp som inte längre täcker t ex tallar. Tar man bort ett kännetecken, t ex har genomgående huvudstam får man ett begrepp som också täcker alla buskar.

Den uppsättning av kännetecken som täcker ett visst begrepp kallas för *begreppsinnehåll* eller *intension*. Den uppsättning referenter som kan knytas till ett visst begrepp kallas för *begreppsomfång* eller *extension*.

Ett begrepp kan bestå av ett stort antal kännetecken som avspeglar diverse egenskaper hos dess referenter. Inte alla av dessa är likvärdiga eller intressanta från begreppsanslyns synpunkt. Form och färg är viktiga egenskaper hos ett bord när man ser det som en företeelse i verkligheten, men som kännetecken hos begreppet 'bord' hjälper form och färg inte till att avgränsa begreppet 'bord' från t ex begreppet 'stol'. Både stolar och bord kan t ex vara runda och bruna, dvs de kan ha samma form och färg. För att beskriva skillnaden mellan dessa två begrepp måste man välja andra, särskiljande kännetecken, t ex sittbar. Detta kännetecken ingår i intensionen av begreppet 'stol', men inte i begreppet 'bord'. Särskiljande kännetecken används när man fastställer begreppets intension och extension, konstruerar begreppssystem och skriver definitioner för begrepp.

Begreppsrelationer och begreppssystem

Begreppen är inte lösryckta utan har alltid en relation till andra begrepp. Ett visst antal begrepp och relationerna mellan dem bildar ett gemensamt begreppssystem. Begreppssystemen är viktiga som hjälpmedel i begreppsanalys och begreppsstrukturering. De spelar en central roll när man ska definiera begrepp.

I ett idealt fall kan begrepp som är relevanta för ett fackområde presenteras i form av ett omfattande begreppssystem, där varje begrepp har sin plats och tydligt kan avgränsas genom sina relationer med andra begrepp. I verkligheten bygger man ofta ett stort antal små begreppssystem som täcker små och stora delområden. Man kan t ex upprätta ett begreppssystem som omfattar endast begreppen 'vårdkontakt', 'besök', 'akut besök' eller ett större system som täcker delområdet vård- och patientadministration.

Begreppssystem presenteras i form av begreppsdiagram (se exempel på sid 10f) som hjälper till att åskådliggöra relationerna mellan begreppen och deras plats i begreppssystemen.

Begreppssystemen kan delas in i följande huvudtyper beroende på vilka begreppsrelationer

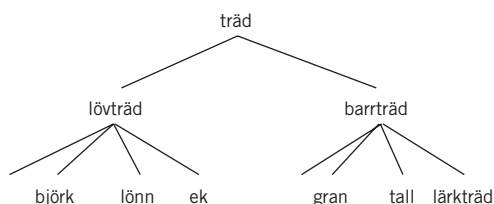
de består av: generiska, partitiva och associativa begreppssystem.² I praktiskt terminologiarbete arbetar man ofta med blandade begreppssystem som består av olika typer av begreppsrelationer.

Generiska relationer och begreppssystem

En generisk begreppsrelation råder mellan två begrepp när båda begreppen har en uppsättning gemensamma kännetecken och det ena begreppet har åtminstone ytterligare ett särskiljande kännetecken. Det begrepp som har flera kännetecken i denna relation kallas för *underbegrepp* eller *underordnat begrepp* och det andra begreppet kallas för *överbegrepp* eller *överordnat begrepp*.

En generisk begreppsrelation råder t ex mellan begreppen 'träd' och 'lövträd' där 'träd' är överbegrepp och 'lövträd' underbegrepp. Dessa två begrepp har nämligen några gemensamma kännetecken (*vedväxt*, *högvuxen* osv.) och 'lövträd' har dessutom kännetecknet *har löv*. I det generiska systemet nedan delas överbegreppet 'träd' upp i de två underbegreppen 'lövträd' och 'barrträd'. Dessa har i sin tur sina egna underbegrepp (t ex 'lövträd' har underbegrepp 'björk', 'lönn' och 'ek'). Alla underbegrepp som har samma närmas-te överbegrepp kallas för *sidobegrepp*.

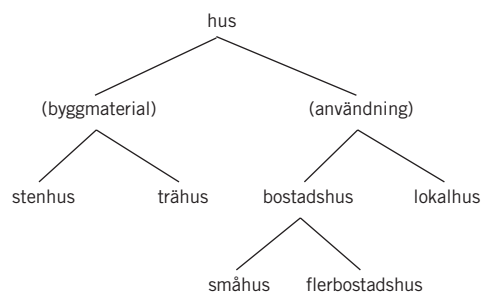
Generiskt begreppssystem

² En uttömmande undersökning av olika typer av begreppssystem och begreppsrelationer finns i Anita Nuopponens avhandling *Begreppssystem för terminologisk analys*. Vasa 1994.

De generiska begreppssystemen laborerar ofta på många nivåer och kan ha många dimensioner. Att de är flerdimensionella innebär att de underordnade begreppen skiljs åt från det överordnade begreppet på olika grunder efter olika indelningskriterier. I det flerdimensionella begreppssystemet nedan delas begreppet 'hus' in i 'stenhus' och 'trähus' utifrån indelningskriteriet bygg-material och i 'bostadshus' och 'flerbostadshus' utifrån indelningskriteriet användning.

Flerdimensionellt generiskt begreppssystem

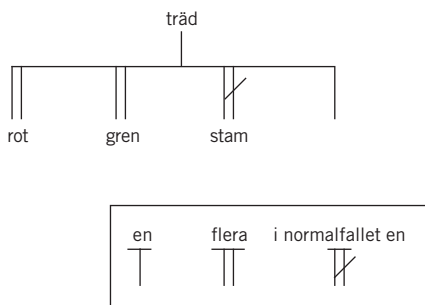
Partitiva relationer och begreppssystem

En partitiv begreppsrelation är en relation där det ena begreppet avser en helhet och det andra en del av denna. Denna relation bygger på att man betraktar ett föremål som bestående av delar. Träd kan betraktas som bestående av rot, stam och grenar, med andra ord det råder en partitiv relation mellan begreppen 'träd' (helhet) och 'rot' (del) och mellan 'träd' och 'stam' osv.

Ett partitivt begreppssystem presenteras traditionellt i form av ett så kallat kamdiagram. På bilden nedan är 'träd' överbegreppet och 'rot', 'stam', 'gren' underbegrepp (dubbla linjer visar att ett träd kan ha mer än en gren, rot eller stam). 'Rot', 'stam' och 'gren' är sidobegrepp som har ett gemensamt överbegrepp 'träd'. I likhet med generiska begreppssystem kan partitiva system bestå av många nivåer och dimensioner.

Inom terminologiläran betraktas generiska och partitiva relationer som hierarkiska: ett överbegrepp har ett eller flera underbegrepp och dessa kan i sin tur ha ett eller flera egna underbegrepp.

Partitivt begreppssystem

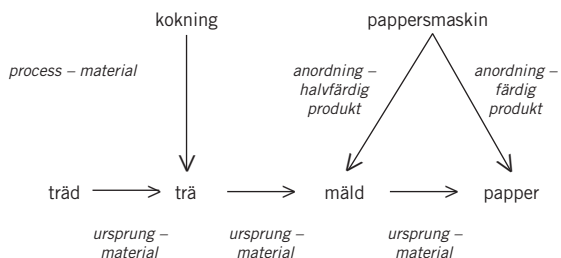
Associativa relationer och begreppssystem

Associativa begreppsrelationer hör samman av ett eller annat semantiskt skäl. Associativa relationer till skillnad från generiska och partitiva relationer är icke hierarkiska; det finns alltså inga över- och underbegrepp i ett associativt begreppssystem.

Typ av semantiskt samband mellan begrepp	Exempel på begrepp med denna typ av semantiskt samband
orsak – verkan	'temperaturstegring' – 'utvidgning'
process – produkt	'betrykning' – 'bestrucket papper'
aktivitet – aktör	'terminologiarbete' – 'terminolog'
aktivitet – plats	'kolbrytning' – 'kolgruva'
verktyg – funktion	'hammare' – 'spika'
före – efter (temporal relation)	'födelse' – 'död'

Ett associativt begreppssystem visas i form av ett pildiagram. Diagrammet nedan visar ett associativt begreppssystem med olika typer av associativa relationer.

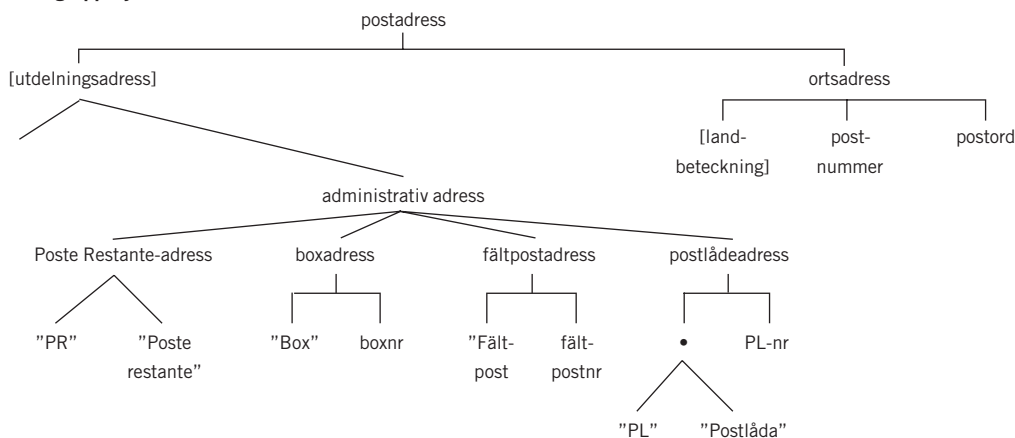
Associativt begreppssystem

I blandade begreppssystem kan flera typer av begreppsrelationer ingå. Diagrammet nedan visar ett blandat system med generiska och partitiva relationer inom området posthantering.

Här är det viktigt att påpeka att den ena typen av begreppssystem inte är bättre än den andra. Man väljer att ordna begrepp i det system som passar ändamålet på bästa sätt. Man ska inte heller glömma att begreppssystem är ett hjälpmedel i terminologiarbetet och inte dess syfte. Att strukturera begrepp med hjälp av begreppssystem är outhärligt när man ska ägna sig åt den mest krävande uppgiften inom terminologiarbetet, nämligen att definiera begreppen.

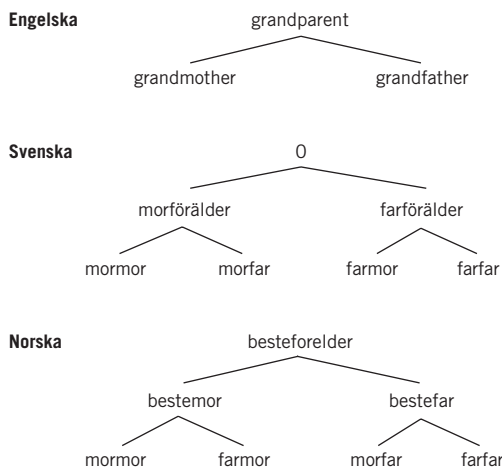
Blandat begreppssystem

Begreppssystem i olika språk

Begreppsvärldarna i olika språk skiljer sig åt – det finns kulturella och sociala skillnader som påverkar detta rent allmänt. Men också inom tekniska, av människan konstruerade, områden kan det utvecklas olika synsätt som ger upphov till olika begreppsvärldar.

Begreppssystem i olika språk

Om vi inte redan har blivit medvetna om att olika språk har olika begreppssystem så är detta ett exempel som lätt ger oss insikten; var och en som i samtal på engelska har försökt tala om sin mormor eller farmor har varit tvungen att göra en omskrivning för att bli exakt. Men ibland behöver vi inte göra den precisering som vi har i svenskan, det räcker med *grandmother*.

Definition

Att definiera innebär att ringa in det aktuella begreppet. Det latinska verbet *definire* betyder 'avgränsa', substantivet *fīnis* står för 'gräns, slut'. Definitionen ska ge en bild av begreppet som en unik kombination av kännetecken. Den ska avgränsa det mot andra relaterade begrepp, åskådliggöra begreppsrelationer och återspegla begreppets plats i begreppssystemet.

En bra definition håller en lång tid, t ex den följande: "såsom fortskaffningsmedel använd mekanisk inrättning med (vanl. två) hjul som sätts i rörelse medelst trampning af den åkande själf l. medelst en motor". Definitionen av begreppet 'cykel' är hämtad ur Svenska Akademiens ordbok över svenska språket (SAOB) och skriven 1905. Än har inte den tekniska utvecklingen gjort att den här definitionen blivit ogiltig.

Det kan hända att vi ändå ler åt definitionen. Det kan i så fall bero på att definitionen avser en företeelse som är välbekant för oss. Ordet *cykel* förstår vi omedelbart. För att begripa definitionen måste vi kanske tänka efter en stund. Om vi vill se definitionen som ett slags ordförklaring bryter den mot vår förväntan att ordförklaringen ska framstå som en lättbegriplig förklaring av ett ord som antas vara okänt. Ordförklaringar och definitioner är inte alltid detsamma. Definitionen kan i stället ses som en begreppsbestämning, ett medel för att avgöra om en företeelse verkligen är en cykel eller om den möjligen är någonting annat. Då kan en så här omständlig definition behövas, även om det definierade ordet är välkänt. Jämför också definitionen av 'träd' på sid 7, som ju också är en definition av ett välkänt begrepp, men som i det beskrivna fallet har till uppgift att avgränsa mot bl a 'buske'.

Definition och ordförklaring

Vad är det för skillnad mellan en definition och en ordförklaring? Man kan säga att dessa två typer av beskrivningar av termers innebörd används i olika syften och har olika innehåll. Det främsta syftet med definitionen (eller rättare sagt den normerande definitionen) är att förebygga tolkningstvister, medan ordförklaringen är till för att utvidga kunnande om begreppet. Definitionen speglar begreppet och avgränsar mot andra begrepp, vilket inte krävs av ordförklaringen. Det kan man tydligt se om man jämför hur ett och samma ord har definierats i en allmänspråklig ordbok som Svensk ordbok och i en terminologisk ordlista som TNC 95 Plan- och byggtermer.

bostadshus

byggnad huvudsakligen innehållande en eller flera bostäder
(ur: Svensk ordbok)
hus som till övervägande del innehåller bostäder
(ur: TNC 95 Plan- och byggtermer)

Här har man valt olika ord att utgå ifrån i definitionerna. Men i övrigt är definitionerna tämligen likartade.

När vi kommer till nästa begrepp kan vi se en större skillnad mellan fackspråket och allmänspråket.

flerfamiljshus

byggnad med lägenheter för flera hushåll
(ur: Svensk ordbok)

flerbostadshus

bostadshus med minst tre bostadslägenheter
(ur: TNC 95 Plan- och byggtermer 1994)

Svensk ordbok tar hänsyn till bruket i allmänspråket där man hellre använder *flerfamiljshus*. Det byggtekniska fackspråket har behov av att vara mer exakt, vilket avspeglar sig i termen *flerbostadshus* (det kan ju bo flera familjer i samma lägenhet). Definitionerna här visar också på en skillnad. I Svensk ordbok talas det om ”flera hushåll”, vilket är vagare (vad är ett hushåll?), mer oprecist uttryckt än TNC 95:s exakta ”minst tre bostadslägenheter”.

I allmänspråket är ett småhus en mindre villa (eller enfamiljshus) och så står det också i definitionen i Svensk ordbok.

småhus

(mindre) enfamiljshus
(ur: Svensk ordbok)

I byggtekniska sammanhang har småhus av bl a försäkringsskäl en exakt avgränsning:

småhus

bostadshus med högst två bostadslägenheter
(ur: TNC 95 Plan- och byggtermer)

Här kan man också se att de terminologiska begreppssystemen är viktiga hjälpmedel i det systematiska, definierande ordlistearbetet. Använd-

ningen av begreppssystemen påverkar både ordalydelsen och innehållet i definitionerna i TNC 95.

Typer av definitioner

Inom terminologiläran arbetar man med några typer av definitioner. En grundläggande åtskillnad brukar man göra mellan innehållsdefinition (intensionell definition) och omfångsdefinition (extensionell definition). Innehållsdefinitionen anger närmast överordnade begrepp till det begrepp som ska definieras och alla särskiljande kännetecken. Överbegreppet är egentligen en sammanfattning av de mest väsentliga kännetecknen, det hjälper att placera begreppet i rätt sammanhang bland relaterade begrepp, t ex ’träd’ bland ’vedväxter’ (’vedväxt’ är överbegreppet till ’träd’), ’stol’ bland ’möbler’ (’sittmöbel’ är överbegreppet till ’stol’). Särskiljande kännetecken behövs för att avgränsa begreppet mot andra begrepp. Kännetecknet högvuxen i definitionen av ’träd’ behövs för att avgränsa ’träd’ mot ’buske’, kännetecknet med ryggstöd i definitionen av ’stol’ behövs för att avgränsa ’stol’ mot ’pall’.

Omfångsdefinitionen eller den extensionella definitionen anger alla underordnade begrepp till begreppet i fråga eller alla referenter som kan inordnas under begreppet:

Exempel

ädelgas

helium, neon, argon, krypton, xenon eller radon

vecka

måndag, tisdag, onsdag, torsdag, fredag, lördag och söndag³

³ Omfångsdefinitionen är en omdiskuterad fråga i terminologiläran. Många terminologer hävdar att den inte kan betraktas som definition och att den egentligen utgör en annan typ av begreppsbestämning. Man kommer inte heller överens om definitionen av begreppet. Frågan är om det är en uppräkningslista av alla underordnade begrepp eller en uppräkningslista av referenter som hör till begreppet. Om man lämnar de teoretiska aspekterna av problemet och ser på det praktiska så kan man säga att de flesta definitionskrivningsregler (se sid 16ff) gäller inte omfångsdefinitionen utan endast innehållsdefinitionen.

Termer

En term definieras ovan som ett fackspråkligt ord eller uttryck för ett begrepp. Denna definition är avsedd för allmänt bruk och avgränsar term mot ord i allmänspråket. I terminologiläran används en mer precis definition av term, nämligen "benämning av ett allmänbegrepp" (se beskrivning av allmänbegrepp och individualbegrepp sid 8). Denna definition avgränsar begreppet 'term' mot begreppet 'namn', dvs benämning av ett individualbegrepp.

För terminologiläran och terminologiarbetet är främst termer av intresse, medan namn används i mycket begränsad omfattning.

Former av termer

Följande former av termer förekommer i svenskan:

- > enordstermer
- > flerordstermer
- > förkortningar

Enordstermer

Enordstermer kan vara:

- > enkla ord, t ex *dator, byggnad, telefon*
- > avledning, t ex *datorisera, byggare*
- > sammansättningar, t ex *datorjournal, handdator*

Sammansättningar kan bli nästan hur långa som helst i svenskan, t ex (*produktframtagningsprojektering*). Typiska sammansatta termer består av ett led som pekar på klassen, överbegreppet, och ett led som anger ett av kännetecknen för begreppet, t ex *datori handdator* pekar på överbegreppet och *hand-* på ett av de särskiljande kännetecknen.

Flerordstermer

I flerordstermer pekar huvudordet på ett överordnat begrepp och resten på särskiljande kännetecken. I t ex *datorstödd översättning* pekar *översättning* på överbegreppet och *datorstödd* på ett särskiljande kännetecken. Flera exempel på fler-

ordstermer: *profilerad stång, yttre minne, flytande kristaller.*

Förkortningar

Följande typer av förkortningar förekommer i svenskan:

1. Initialord

Exempel

IT (informationsteknik), tv

2. Förkortningar som uttalas som ord

Exempel

laser (light amplification by stimulated emission of radiation)

3. Kortord

Exempel

el(ektricitet), (automo)bil

4. Klammerformer

Exempel

upphovs(manna)rätt, atom(vapen)ålder, kanarie(fågels)gul, korn(bloms)blå, tretton(dags)helgen

5. Teleskopord (hoppresat ord bestående av början av ett ord och slutet av ett annat)

Exempel

bit = binary digit

Namn

Typiska namn är "Utrikesdepartementet" och "Regeringen" i satser som "hon arbetar på Utrikesdepartementet", "Regeringen är samlad på Harpsund". Här står namnet för en enda referent. Men i satserna "de flesta länder har utrikesdepartementet", "en regering kom, en annan gick." är uttrycken snarare termer och står för allmänna begrepp.

Ett namn kan också bli en termdel, t ex *Brocas afasi*. När en sådan term blir vanlig, försvagas namnkaraktären och termen börjar skrivas med gemen begynnelsebokstav, t ex *dieselolja, röntgenstrålar*.

4. Praktiskt terminologiarbete

Hur går det till?

Terminologiarbete handlar om att på ett systematiskt sätt och med hjälp av metoder som är utarbetade inom terminologiläran samla, analysera, beskriva och presentera diverse fackområdets begrepp och deras benämningar. Metoder som är väl beprövade beskrivs bl a i standarder utarbetade inom ISO/TC37 Terminology (Principles and co-ordination). Terminologiarbetet är av utredande karaktär och terminologer arbetar nära samman med fackmän, ofta i arbetsgrupper, för att identifiera och analysera ett visst fackområdes centrala begrepp. Begreppen systematiseras och beskrivs med hjälp av definitioner som indirekt anger relationerna till närbesläktade begrepp. I slutfasen väljs en eller flera termer som lämpliga för varje begrepp. Lämpligheten bedöms med hänsyn till språkliga krav, till bruket och förankringen i branschen. Resultatet blir en terminologi – antingen i form av en ordlista eller ingående i en termdatabas. En redig terminologi som är väl förankrad i branschen bidrar i allra högsta grad till exakthet och precision i den fackspråkliga kommunikationen.

Terminologiarbetet bedrivs ofta i projektform där projektgruppen består av fackmän och terminologer. Både fackmännens kunskande och terminologisk kompetens behövs för ett lyckat resultat.

Stegen i ett terminologiprojekt

Att avgränsa och beskriva det terminologiska fältet

Det första som bör göras är att man avgränsar det terminologiska fältet. För att göra detta måste man svara på frågan vad terminologin ska användas till och vilken dess tilltänkta målgrupp är. Av-

gränsningen innebär att man gör en detaljerad beskrivning av fackområdet i fråga och att det delas in i ett antal delområden.

Att samla in underlagsmaterial för den terminologiska utredningen

När det terminologiska fältet är bestämt ska man också ta reda på vilka källor som är tillräckligt vederhäftiga att exciperter termer ur. Excerptering innebär att det görs en sorts inventering av termer och begrepp som används inom fackområdet i fråga. När man exciperar väljer man i praktiken ut termer ur texter med omgivande kontext som sedan används som underlag för en terminologisk utredning. De begrepp man väljer kan ur ett visst fackområdes synvinkel betraktas som:

- > fackspecifika, dvs begreppet hör främst hemma inom det fackområde som behandlas (t ex 'telekommunikation' och 'telefontrafik' inom teleområdet)
- > facköverskridande, dvs begreppet kan med samma rätt avses höra hemma i två eller flera områden, eller i ett område som är en delmängd av ett större område (t ex 'modul' som dels hör hemma inom byggområdet, dels inom andra områden)
- > lånade begrepp, dvs begrepp som används flitigt inom det behandlade området, men som ändå främst hör hemma inom ett annat område (t ex 'dataskärm' och 'acklimatisering' inom arbetarskyddsområdet)
- > allmänna begrepp som mer tillhör ett allmänt språkbruk och inte kan hänföras till något särskilt fackområde (t ex 'beräkning', 'system', 'omgivning').

Att upprätta begreppssystem

Termerna delas upp inom det terminologiska fältet i undergrupper och i olika (provisoriska) begreppsfält. Med begreppsfält menas en uppsättning begrepp förenade genom viss tematisk samhörighet, vilket kan användas som utgångspunkt när man upprättar ett begreppssystem. Begreppens omfång och innehåll utreds, särskiljande kännetecken identifieras, förhållanden till näraliggande begrepp analyseras. Begreppssystemen presenteras med hjälp av begreppsdiagram. Ofta behöver man plocka in begrepp från näraliggande begreppsfält för att kunna få en sammanhängande bild av begreppens förhållande till varandra. Detta arbete föregår själva definitionsskrivandet. När man senare skriver definitioner upptäcker man ofta att begreppssystemen behöver revideras till följd av att ny information kommit fram under arbetets gång.

Att skriva definitioner till begrepp

Definitioner till begrepp bör skrivas av terminologer i samråd med fackområdesexperter eller vice versa. Det finns ett antal regler som gäller vid definitionsskrivning. Dessa regler omfattar följande aspekter av definitionen:

- Definitionens innehåll
- Definitionens språkliga form
- Förhållandet till termen
- Anpassning till användargruppen
- Anpassning till ändamålet

A. Definitionens innehåll

Definitionen måste uttrycka just begreppet och inte beskriva en viss referent. Det innebär att om en definition ska beskriva begreppet 'träd' ska den beskriva den mentala föreställningen som man har bildat med hjälp av de gemensamma dragen hos alla träd, och inte bara de drag som finns hos en viss referent, t ex en björk.

Följande regler gäller för innehållsdefinitionen:

A1. Definitionen ska inledas med ett överbegrepp till det begrepp som definieras.

Följande definitioner är *felaktiga* därför att de inte följer denna regel:

ankommande sortering

sammanfattande begrepp för den sortering som sker vid adresspostkontoret

verkstid

arbetsstudieterm som betecknar tid för nödvändigt arbete

utbetalningskort

används för betalning från postgirokonto eller personkonto.

Se också exempel under C. Förhållandet till termen.

A2. Man ska välja rätt överbegrepp, dvs ett begrepp som ligger på rätt nivå (oftast närmast överordnad).

För begreppet 'björk' ska man välja överbegreppet 'lövträd' som är närmast överordnad och inte 'träd' som är överbegreppet till 'lövträd'.

A3. Definitionen ska bara innehålla särskiljande kännetecken.

Kännetecknen bör återspegla begreppets plats i begreppssystemet, vilket innebär att man bör välja de kännetecken som skiljer begreppet från sido- och underbegrepp. Se t ex definitionen av 'träd' på sid 7.

A4. Kännetecknen bör inte vara redundanta eller självklara.

Exempel

områdesbevakning

bevakning av ett markområde eller byggnadskomplex under bar himmel

I denna definition är under bar himmel ett självklart kännetecken. Alla markområden och byggnadskomplex finns under bar himmel.

A5. Definitionen bör inte vara för snäv, dvs den ska inte utesluta någon av de referenter som begreppet täcker.

Exempel

brevlåda

gul eller blå låda för kundernas avgående post

Denna definition är för snäv därför att den utesluter brevlådor som har annan färg än gul eller blå.

A6. Definitionen bör inte vara för vid, dvs den ska innehålla alla kännetecken som särskiljer begreppet från näraliggande begrepp.

Exempel

rulltrappa

persontransportör med lutande åkbana

Denna definition är för vid därför att den inte avgränsar 'rulltrappa' mot andra persontransportörer med lutande åkbana. Den här definitionen kan preciseras genom att ett kännetecken läggs till, nämligen bestående av trappsteg.

A7. Definitionen bör inte vara en inre cirkeldefinition, dvs den term som benämner begreppet ska inte ingå i definitionen.

Exempel

triangel

geometrisk figur i form av en triangel

Denna definition innehåller en inre cirkel eftersom begreppet definieras med hjälp av uttrycket för begreppet, dvs termen *triangel*.

A8. Definitionen bör inte vara en yttre cirkeldefinition, dvs två näraliggande begrepp ska inte definieras med hjälp av varandra.

Exempel

medurs

med rörelse i riktning

motsatt moturs

moturs

med rörelse i riktning

motsatt medurs

Dessa definitioner utgör en yttre cirkel därför att termerna *medurs* och *moturs* ingår i definitionerna av begreppen 'medurs' och 'moturs'.

B. Definitionens språkliga form

Definitionens språkliga form varierar självklart i olika språk, men följande allmänna principer kan tänkas gälla alla språk. Definitionen bör innehålla uttryck som tillhör antingen allmänspråket eller det fackspråk som användargruppen redan känner till. Den kan också innehålla fackspråkliga uttryck som hänvisar till begrepp som är definierade någon annanstans i samma ordlista.

C. Förhållandet till termen

En definition bör formuleras så att den kan sättas in i termens ställe i löpande text eller i en definition av ett annat begrepp (utbytesprincipen).

Exempel

postort

ort som i postalt sammanhang hör till fastställt

utdelningspostkontor

utdelningspostkontor

lokal som är bas och utgångspunkt för en eller flera brevbärare

Definitionen av 'utdelningspostkontor' kan sättas in i stället för termen i definitionen av 'postort':

postort

ort som i postalt sammanhang hör till fastställd **lokal som är bas**

och utgångspunkt för en eller flera brevbärare

Om denna utbytesprincip ska kunna fungera bör definitionen inte vara alltför lång eller komplicerad. Den ska inte heller innehålla själva termen för begreppet eller inledningsfraser som man ofta ser i begreppsförklaringar skrivna för andra ändamål och enligt andra principer, t ex "term

som betyder att...” eller ”begrepp som används...” Se exempel under A1.

D. Anpassning till användargruppen

Definitionen bör anpassas till den tilltänkta användargruppen. Detta innebär bl a att den inte ska innehålla begrepp som användaren inte känner till.

E. Anpassning till ändamålet

Till exempel anpassning till typen av dokument eller terminologisk produkt.

Att välja bra termer

För att välja bra termer behöver man jämföra existerande termer för samma begrepp och välja den term som är mest lämplig, dvs den som på bästa sätt uppfyller de krav som man kan ställa på ett bra uttryck. Hans Larsson (svensk filosof verksam i Lund åren 1901–1927) beskrev en bra term på följande sätt: ”namnet på ett begrepp skall vara liksom ett handtag, vari hela knippet bekvämligen gripes”.

Följande krav kan ställas på en term för att den verkligen ska tjäna sitt syfte som ”ett bekvämt handtag” för begreppet:

1. Den bör vara precis.

Exempel

En spak som öppnar en lucka bör hellre heta *öppningsspak* än *öppnare*.

2. Den bör vara entydig inom varje ämnesområde.

Termen bör ej vara polysem, dvs ha flera betydelser, eller homonym (homonyma ord är ord som stavas eller uttalas lika men som betyder helt olika saker).

Exempel

Polysem term: **salta**

1. konservera livsmedel med tillsats av salt
2. smaksätta genom att strö lite salt över livsmedel eller färdig maträtt

(ur: Matlagningstermer)

Homonym term: ¹**fil**
enkelriktad, vanligen markerad, del av bred körbana

²**fil**
filmjölk
(ur: Svensk ordbok)

Det etablerade språkbruket kan ibland tvinga en att välja termer som är polysema eller homonyma även inom ett avgränsat område, jfr termen *terminologi* i kapitel 2.

3. Den bör vara accepterad av fackmän, ibland även internationellt.

Det innebär också att man inte ska hitta på en ny term om det finns en redan etablerad. Detta krav främjar givetvis nuförtiden engelska språkformer framför svenska. I fallet *pacemaker* gjorde man försök att föra fram den svenska termen *hjärtstimulator*, men *pacemaker* som företeelse var förmodligen en sådan revolution att den termen fastnade i svenska språket på en gång. Ett bra exempel på internationell förankring är termen *jitter* som heter samma på engelska, franska, svenska och tyska.

4. Den bör passa in i språksystemet (framför allt vad gäller stavning, böjning och uttal).

Exempel

Den svenska termen *gränssnitt*, som numera är allmänt accepterad, passar mycket bättre i det svenska språksystemet än den engelska *interface*.

5. Den bör inte vara missvisande.

Frågan om det skulle heta *kärnenergi* eller *atomenenergi* var aktuell på 60-talet. Och då rekommenderades det följande: När man avser något som rör hela atomen kan man använda förledet *atom-*, men när man avser något som rör atomens kärna, t ex i samband med klyvning av kärnan, bör man hellre använda förledet *kärn-*. Därför bör det således snarare heta *kärnenergi* än *atomenenergi*. Rekom-

mentationen har fallit väl ut, och i dag säger man vanligtvis *kärnenergi*.

6. Den bör vara språkekonomisk, dvs en kortare term är att föredra framför en längre.

Exempel

I valet mellan *betalkort* och *betalningskort* är *betalkort* att föredra.

7. Den bör vara genomsynlig, dvs man ska lätt förstå vad den betyder.

Exempel

Posttermerna *högshusbrevbäring* och *dörr-till-dörr-service* är lätta att se igenom även om man inte arbetar på posten.

Alla dessa krav är relevanta när man ska jämföra existerande termer för att välja dem som är mest lämpliga. Men det är inte alltid möjligt att tillgodose alla dessa krav vid valet av en viss term eftersom de sinsemellan är motsägande (jfr *jitter* som är språkekonomisk men inte genomsynlig och *högshusbrevbäring* som är genomsynlig men lång). Det krävs mycket kreativitet, språklig intuition och kunskaper inom fackområdet för att väga kraven mot varandra och bestämma vilka av kraven som ska tillämpas.

Om det finns flera termer för samma begrepp, bör en av dem väljas som rekommenderad term. I term-posten anges då den rekommenderade termen som uppslagsord och eventuellt övriga termer som synonymer. Om det visar sig vara svårt att välja en term att rekommendera därför att flera termer kan vara accepterade av fackmännen, kan i undantagsfall flera termer väljas som rekommenderade. I valet mellan en term och en förkortning är oförkortad form vanligtvis att föredra. Är förkortningen mer känd än den oförkortade formen, kan dock förkortningen väljas som rekommenderad term.

Att presentera terminologisk information

Terminologiarbetets resultat kan presenteras i många olika former. Vanligast är att ge ut ter-

minologier som terminologiska ordlistor, termbanker eller terminologiavsnitt i standarder.

I terminologiska ordlistor och termbanker presenteras terminologisk information i form av termposter. Varje termpost innehåller information om *ett* begrepp. Informationen i termposter är indelad i ett antal fält, vanligen följande:

- > rekommenderad term
- > särskilt användningsområde
- > synonymer
- > definition
- > anmärkning (relevant tilläggsinformation)
- > hänvisningar till relaterade begrepp
- > källa från vilken term, definition eller anmärkning har hämtats
- > ekvivalenter på andra språk (i flerspråkiga ordlistor och i termbanker)
- > administrativa uppgifter, t ex diverse koder, termpostens nummer.

Exempel på termposter från olika terminologiska produkter:

TNC 98 Tekniska basord

<i>term, grammatisk information</i>	system -et
<i>definition</i>	ordnad samling objekt och relationerna mellan dem
<i>anmärkning</i>	Systemets delar, objekten och relationerna, kallas med ett gemensamt namn <i>komponenter</i> .

Eurodicautom (Europeiska kommissionens termdatabas)

<i>fransk term</i>	dépense énergétique
<i>fransk definition</i>	volume de l'énergie employée à l'accomplissement d'une tâche
<i>fransk källa</i>	Terminologie de l'environnement du travail (HHK)
<i>engelsk term</i>	energy expenditure
<i>engelsk definition</i>	the amount of energy expended in performing a task
<i>engelsk källa</i>	DS/Inf. 16
<i>svensk term</i>	energiförbrukning
<i>svensk definition</i>	mängd energi som förbrukas i samband med att en arbetsuppgift genomförs
<i>svensk källa</i>	Leif Aringer, TNC

TNC 86 Geologisk ordlista

term (särskilt användningsområde)
definition

relief (geomorfologi)
landskaps terrängformer
och höjdförhållanden

hänvisning till relaterade begrepp

Jfr strukturelief

engelsk termekvivalent

relief

fransk termekvivalent

relief

spansk termekvivalent

relieve

tysk termekvivalent

Relief

dansk termekvivalent

relief

norsk termekvivalent

relieff

finsk termekvivalent

reliefi

Utformningen av innehållet i termposterna följer vedertagna regler:

- > termen bör skrivas i grundform (substantiv: singular, oböjd form; adjektiv: oböjd form; verb: infinitiv)

- > termen ska skrivas med liten begynnelsebokstav (om den inte alltid skrivs med stor begynnelsebokstav),
- > den term som inleder definitionen bör skrivas i singular
- > definitionen ska normalt inte börja med artikel.

Utformningen av internationella terminologistandarder följer regler angivna i ISO 10241 International terminology standards – Preparation and layout.

I terminologiska produkter används olika typer av uppställningar: systematisk uppställning (dvs uppställning efter begreppssystem), alfabetisk uppställning, blandad uppställning.

5. Terminologiarbete – syfte och krav för olika ansvarsnivåer

Terminologiarbete kan också ses i ett betydligt vidare perspektiv, något som väldigt många sysslar med i sitt dagliga arbete. Alla som självständigt utformar texter i facksammanhang definierar eller preciserar de termer de använder direkt eller indirekt.

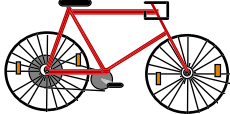
Om vi underlåter att definiera våra termer leder det oftast inte till något annat än harmlösa, oavsiktliga missförstånd. Men det kan hända värre saker än det. Om man tar t ex avtalskrivning, kan vissa formuleringar i ett avtal vantolkas av någondera parten för att de är tvetydigt skrivna. I de här fallen blir det någon av parterna som får betala dyrt för att han eller hon inte har preciserat sig. Men det som oprecisa formuleringar framför allt orsakar är störningar i den informationsöverfö-

ring som ju är själva avsikten med att vi skriver texter som andra ska läsa.

Definitioner skrivs vanligtvis inte för att man vill ge en fullständig beskrivning av det bakomliggande begreppet, utan för att man vill klargöra och avgränsa begreppet i ett givet sammanhang. Därför kan det finnas flera bra definitioner för ett och samma begrepp, som var och en till form och innehåll har anpassats till en speciell, tilltänkt målgrupp.

Om det finns en tänkt målgrupp för ett budskap finns det givetvis också en avsändare. I tabellen på sid 22 anges fem huvudgrupper av avsändare av terminologisk information med tilltänkta målgrupper.

Terminologiarbete – syfte och krav för olika ansvarsnivåer

Ansvarsnivå	Exempel på produkter	Målgrupp	Syfte	Krav på definitioner	Andra presentationssätt
Individ	– tidskriftsartikel – forskningsrapport	fackmän eller lekmän	att redovisa en personlig uppfattning på ett klart och entydigt sätt	a) rimliga b) tydliga i sina sammanhang	Bilder
Företag eller organisation	– projekthandling – produktbeskrivning – bruksanvisning	fackmän eller lekmän	att informera sakligt och entydigt via dokument som ingår i ett större sammanhang	a+b+c c) samordnade med övriga definitioner i tillhörande dokument	Klassifikationssystem/tesaurar
Bransch	– handbok – lärobok – branschavtal – branschstandard – ordlistor	identifierbar grupp av fackmän eller blivande fackmän	– att fackmän emellan informera om teori och praxis – att direkt eller indirekt normera – att effektivera branschintern kommunikation	a+b+c+d d) gängse inom branschen eller överenskomna som ändamålsenliga	<i>Vfn</i> Kirurgi: särskilda organ, organsystem och kroppsdelar <i>Ortopedi</i> → <i>Vfo</i> <i>Vfnf</i> Neurokirurgi <i>Vfnh</i> Hjärt- och kärlkirurgi
Myndighet	– föreskrift – nationell standard – ordlistor – samhällsinformation	fackmän eller lekmän	– att ange ramarna för det tillåtna – att effektivera kommunikationen mellan myndighet och samhällsmedborgare	a (?) + b + c + d (?) + e) ingå i ett omfattande system, t ex juridiskt system	Begreppsdiagram träd → trä → mäld → papper Begreppsmodeller
Tvärdisciplinär	– termbank – beskrivning inom komplexa ämnesområden – ordlistor	– specialister som behöver bakgrundsinformation från andra ämnesområden – generalister som vill ha bred information, t ex informatiker eller översättare	– att ge en så heltäckande bild som möjligt av terminologierna inom olika ämnesområden – att direkt eller indirekt normera – att effektivera kommunikationen internt mellan fackmän och mellan fackmän och lekmän	a+b+c+d+e+f f) harmoniserade inom de olika tillämpningsområdena	

Sammanfattningsvis kan man säga att praktiskt terminologiarbete är bra för:

- > att organisera kunskap på ett överskådlig sätt
- > att åstadkomma en entydig och därmed effektiv kommunikation inom en yrkesgrupp samt mellan den gruppen och omvärlden i övrigt
- > att underlätta för den oinvidde att sätta sig in i ett nytt ämnesområde eller att få en just in-

lärd uppfattning bekräftad

- > att ge de redan invigda en bekräftelse på att deras synsätt delas av andra eller möjligen bevisa motsatsen
- > att åstadkomma den entydighet som är så nödvändig när kommunikationen sker med hjälp av datorer och då möjligheterna att upptäcka tolkningsskillnader är begränsade.

Referenser

Felber, H. – *Terminology manual*. Paris, 1984

ISO/DIS 704 – *Terminology work – Principles and methods*, 1999.

ISO/DIS 1087-1.2 – *Terminology work – Vocabulary – Part 1 : Theory and application*, 1999.

Laurén, C. & Nordman, M. – *Från kunskapens frukt till Babels torn : en bok om fackspråk*. Malmö : Liber, 1987

Linell, P. – *Människans språk : en orientering om språk, tänkande och kommunikation*. Lund : LiberFörlag, 1996

Lyons, J. – *Semantics*. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1977. 2. Vol.

Nordterm '97. Oslo, 1997. (Nordterm 9)

Nuopponen, A. – *Begreppssystem för terminologisk analys*. Vaasa : 1994. Acta Vasaensia no 38. Språkvetenskap 5.

Ogden, C.K. & Richards, I.A. – *The Meaning of Meaning*. London : Routledge & Keagan Paul, 1923.

Sager, J.A. – *A practical course in terminology processing*. Amsterdam : Philadelphia : Benjamins, 1990

Suonuuti, H. – *Guide to terminology*. Helsinki : Tekniikan sanastokeskus, 1997. (Nordterm 8)

Terminologi og kvalitet. Reykjavík : Íslensk málnefnd, 1997. (Nordterm 7)

Terminologiläran och dess relationer till andra områden : nordisk forskarkurs i Mariehamn, Åland september 1990. Stockholm : Nordterm, 1992. (Nordterm 4)

Terminologins terminologi. Reykjavík : Íslensk málnefnd, 1989. (Nordterm 2)

Inom en och samma verksamhet kan olika personer använda samma term men mena olika saker utan att de själva alltid är medvetna om detta. Detta kan leda till allvarliga missförstånd, särskilt då kommunikationen sker via datorer. För att få fram en entydig och effektiv kommunikation och minska risken för missförstånd är det viktigt att inventera verksamhetens centrala termer samt att komma överens om deras innebörd. En beprövad metod att åstadkomma detta på är genom terminologiarbete.

Denna rapport är avsedd att ge en introduktion i terminlogiarbetets metoder och principer. Rapporten är utarbetad av Tekniska nomenklaturcentralen (TNC), den centrala instansen i Sverige för terminologi och fackspråk.

Spri rapport 481
ISSN 0586-1691
Pris 60:– exkl moms

Tekniska nomenklaturcentralen
Västra vägen 7 B
169 61 Solna
Tfn 08-446 66 00
Fax 08-466 66 29
tnc@tnc.se
www.tnc.se

Hälsa- och sjukvårdens utvecklingsinstitut
Hornsgatan 20
Box 70487, 107 26 Stockholm
Tfn 08-702 46 00
Fax 08-702 47 99
spri@spri.se
www.spri.se